

Мадмуратова З.Г.

**ТУЯК ЫРЧЫНЫН ЭЛДИК ТАРБИЯЛОО ИДЕЯСЫН
ЧАГЫЛДЫРУУДАГЫ ОРДУ**

Мадмуратова З.Г.

**МЕСТО ПОЭТА ТУЯК В ОСВЕЩЕНИИ ИДЕИ НАРОДНОГО
ВОСПИТАНИЯ**

Z.G. Madmuratova

**THE PLACE OF THE POET TUYAK IN LIGHT OF THE IDEA
OF POPULAR EDUCATION**

УДК: 37.01: 39

Макалада негизинен Туяк ырчынын ырларындагы тарбиялык мазмундун адеп-ахлактык, моралдык-нравалык нормалары, акыл-насаат берүүчү ойлору, элдик тарбиялоо идеясынын чагылдыруудагы орду каралган.

Негизги сөздөр: чыгармачылык, тарбиялоо, изилдөө, Тоголок Молдо, инсан.

В данной статье рассмотрены воспитательное содержание, морально-нравственные нормы, поучительные мысли и выражения, отражение идей народного воспитания в произведениях поэта Туяк.

Ключевые слова: творчество, воспитание, исследование, Тоголок Молдо, личность.

This article examines the educational content, the moral and ethical standards, enlightening thought and expression, a reflection of the national education ideas in the works of the poet Tuyak.

Key words: creativity, education, research, Togolok Moldo, personality.

Орошон ойчул элдик акын Туяк ырчынын 160 жылдыгын белгилөө, анын чыгармачылыгын даңктоо, изилдөө иштерин жүргүзүү биздин муундарыбызга калтырыла турган эң зор байлык болуп саналат. Анткени Туяк ырчынын чыгармачылыгы тууралуу сөз кылууга негиз берген жападан жалгыз китепти (Туяк ырчы. Эл оозунан жыйнап китепти түзгөн Э.Эрматов. - Ош, 2005) окуп көрүп, анын чыгармачылыгынан да нравалык, адеп-ахлактык, элдик таалим-тарбиялык идеяларды байкоого болот. Бул эмгектен акындын өмүр жолу, чыгармачылык дарамети жөнүндө анын замандаштарынын эскерүүлөрүнөн, ошондой эле поэзия ышкыбоздору, элет илимпоздору тарабынан маалымат алганга жетиштик. Анын ар бир ырында айткан ою – өзүбүздүн тарыхыбыз, рухий башатыбыз катары баалашыбыз керек. Акындын ырларынан өзүнүн адамдык сапаты, ички дүйнөсү жана адамдардын ички дүйнөсүнө анализ жасай билген психолог экендигин, каныккан бекем көз карашын көрүүгө болот.

Туяк ырчы акын катары жашоо-тиричиликтин майда-чүйдөсүнө чейин саресеп салып, адам баласынын нравалык сапаттарын жана мүнөздөрүндөгү туура

эмес одоно кыял-жоосундарын ачып көрсөтүү менен жалпы эле жаштарды терс мүнөздүк сапаттардан алыс болуп, жакшы сапаттарга эгедер болууга чакырып келген. Айрыкча мындай өзгөчөлүк сапаттарына мүнөздүү.

Элдик баалуу мурастарды жеткилең билген Тоголок Молдо, Барпы Алыкулов сыяктуу эле өз сапаттарында аялдардын эң жакшы адам суктанарлык мүнөзүн, акылдуулугун:

Жаркыраган ай сымал,

Бүркөбөйт кабак-кашыны.

Элге журтка көрсөтпөйт,

Көзүнөн аккан жашыны, - деген сапаттарды айтуу

менен чыныгы аял үй-бүлөнүн куту, элдин ырыскысы деген мааниде жаш кыздарды ушундай сапаттарга үндөө менен:

Боло турган жигиттин,

Сөздөрүндө жаны бар.

Жүрөгүндө жык толгон,

Жакшылыктын каны бар.

Улуу менен кичүүгө,

Маселе айтат маанидар, - деген санат саптарында өсө турган, боло турган эр жигиттин акылы зирек өсүп, ар убак ар-намысты ойлойт, сүйлөгөн сөзү да курч болот деген ойлорду берүү менен ыймандык тазалыкка үндөп, жаман жана жакшы жигиттерди, аялдарды таразадай салмактап жогорудагыдай сапаттарга жаман сапаттарын карама-каршы коюу менен нукура элдик көз карашты чагылдырган:

Жуулбаган идиши,

Үйүлүп турат ар качан,

Очогунун түбүндө.

Айылы чыгып кокустан,

Житип кетет күүгүмдө.

Даамсыз кылат тамагын,

Бүтүрбөйт сөздүн аягын.

Мейман келсе үйүнө,

Карыш бүркөйт кабагын, - деп, терс кыял жоруктарды, тактап айтканда, жаман аялдын турмуштун жашоо талабына жооп бербей турган жорук жосундарын, тамак бышырса жөндүү бышырбагандыгын, үйдөгү

иши калып айылчылап кеткендиги ашкере даңазаланып, адам мүнөзүндөгү оң-тескери жактары, адам турмушундагы нукура элдик көрүнүштөр даңазаланат. Ошондой эле адамдын бакытка жетүүсү аракетке байланыштуу экендигин: Аракетинң болбосо, бир күн чүнчүп өтүп кетесиң, эч нерсеге жетинбей, кийерине кийим жок, муктаж болуп бүтөсүң, жигиттерди жаш кезинерден бекерликке берилбей, күнүңдү тегинге кетирбей аракетинди кылып, белиңде күчүң барда оокаттын камында болуп, күнү түнү иштесең, табылга өзү келет – деген ойлорунда инсандын жетилүүсүндөгү эмгектин ролун жогору баалап, адамдын жашоо турмушунун бактылуулугу жана байлыгы эмгек кылууда деген педагогикалык ойду берген. Азыркы күндүн актуалдуу темалары көп, бирок алардын эң башкысы-адам. Бүгүнкү күндө адамды эмгек кылууга, анын идеялык-нравалык өсүшүнө, эртеңкисине терең ой жүгүртүүсүнө түрткү бере ала турган чыныгы патриоттук сезимин күчөткөн күчтүү чыгармалар керек. Аны Туяк ырчынын ырларынан көрүүгө болот.

Акындын “Жакшы адамга жолуксаң” деген дидактикалык насаат ыры акыл-насаат иретинде адамдарга таалим тарбиялык мааниси, идеясынын тереңдиги менен баалуу.

Жакшы адамга жолуксаң,
Жарыгы тиет жаныңа.
Жакшы адамга жолуксаң,
Жолундун жолдуу болгону.

“Жакшылык-моралдык аң-сезимдин өтө жалпы түшүнүктөрүнүн бири жана этиканын эң маанилүү категорияларынын бири. Өзүнө карама-каршы турган жамандык менен бирге жакшылык адептик талаптардын мазмунуна жооп берген жана аларга карама-каршы келген нерселерди ажыратуунун жана бири-бирине каршы коюунун өтө жыйынтыкталган формасы болуп саналат” [1] - деп көрсөтүлөт.

Акын бул саптарында чындыкты туура маанисинде көрсөтүп, турмуштук пайдалуу кеңешти берүү менен жакшыга жанашып, жамандан алыс болууга үндөйт.

Азаптын баарын билбейсиң,
Адилет сөзүн сүйлөйсүн.
Акмактардын ичинде,
Адилет болуп жүрбөйсүн.

Акындын көпчүлүк ырлары жаштарыбызды жүрүш-туруш эрежелерине тарбиялап, ыймандуу, арнамыстуу, акылдуу жана эмгекчил болууга үндөгөндүгүндө жатат.

Туяк ырчынын чыгармаларындагы педагогикалык идеялар тууралуу айтканда анын “Бир алла” - деген ырынан аттап өтүү мүмкүн эмес. “Ырдагы акын көтөрүп чыккан ой – Алланын бар экендиги, анын бардык нерсени жараткандыгы, адамга өмүрдү белекке бергендиги, сени өз амири менен карап, күнөө-сообунду эсептеп тургандыгы, анын алдында ар бир адамдын жооптуу экендиги, Алла адамга “чөптү дагы кор кылбай зирек бол, сагырдын бешенесин сылагын тирек бол дейт, демек бул саптары аркылуу Алла алдында кайрымдуу, ыймандуу, нравалык жактан таза болууга ар бир пенде милдеттүү экенин эске салып олтураат”. Акындын бул педагогикалык идеялары бүгүнкү күндө да өтө актуалдуу. Анткени учурда жашоонун жеңил жолун издеп, адеп-ахлагын, инсандык намыс ариетин жоготкон адамдардын саны дагы күн санап өсүп келүүдө.

Нравалуулук жана гуманизм адамдын адамдыгын, анын ар-намысын, абийирин, максатын айгинелейт. Ал эми адамдын бул сапаттары коомдун негизги уюткусун, кыймылдаткыч күчүн түзөт.

Туяк акындын “Ташбек датка”, “Гожо ажы”, “Ары мерген”-деген ырларында да эстетикалык, этикалык ойлор берилген. Айрыкча өз заманына ылайык Ташбек датканын адамдык сапаттарын көркөмдөп, оң салыштыруулар менен тизмектеп чыныгы идеял катары сүрөттөйт.

Демек элдик нукура тарбия, элдик педагогика – узак убакыт аралыгындагы элдин тарыхый өнүгүшүндө жаралган жана элдин өз идеалына ылайык адамдагы асыл сапаттар адамгерчиликтүүлүк, каада-салтты билүүчүлүк, акылман ойлорун, турмуштук тажырыйбаларын муундан-муунга калтырып олтурат.

Мына ушундай адам сапаттары санатталган саптары анын ырчылык-төкмөлүк өнөрдүн мыкты өкүлү экендигин айгинелеп тастыктайт. Ошол үчүн Туяк ырчынын ырларындагы элдик тарбия идеясы бүгүнкү күндө дагы өз маанисин жоготпой өзүнүн прогрессивдүүлүгү, демократиялык мүнөзү менен айырмаланып турат. Акындын ырларынан мугалимдер, тарбиячылар жана ата-энелер тарбия маселелери боюнча пайдалуу кеңештерди таба алышкандыгы менен баалуу.

Адабияттар:

1. Эрматов Э. Туяк ырчы. - Ош, 2005.
2. Калдыбаева А.Т., Үкүева Б.К. Элдик акындар жана тарбия. - Б., 1994.
3. Апышев Б. Педагогика. - Ош, 1996.
4. Этика боюнча сөздүк. – Фрунзе: «Кыргызстан», 1983.

Рецензент: к.пед.н., доцент Боркошев М.М.